

Átjárások

A lelkeségi és a világi irodalom, illetve művészet
egymásra hatása a magyar régiségben

Pázmány Irodalmi Műhely
Lelkiségtörténeti tanulmányok

A HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
sorozata

Sorozatszerkesztő: Szelestei N. László

1. Lelkiségtörténeti számvetés
2. Régi vallásos énekek és énekeskönyvek
3. Régi magyar imakönyvek és imádságok
4. Az áhítat nem hivatalos alkalmi és formái az 1800 előtti Magyarországon
5. Misztika a 16–18. századi Magyarországon
6. Szelestei N. László, Irodalom és lelkiség
7. Menny és pokol a barokk kori ember életében
8. Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk kompilációjáról
9. Kovács Eszter, A *Makula nélkül való tükör* cseh forrásai
10. A nők és a régi magyarországi vallásosság
11. Régi magyar népelemek és imádságok
12. Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon
13. Makulátlan tükör: Tanulmányok a *Makula nélkül való tükör* című kegyességi műről
14. Útmutató: Tanulmányok Pázmány *Kalauzáról*
15. Barokk vallásos közösségek
16. Népelemek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon
17. Lelkiség és irodalom: Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére
18. Lelkiség és oktatás a régi Magyarországon
19. Második Mária: Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben
20. Szelestei N. László, Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről
21. Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon
22. Átfedések: Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban
23. Maczák Ibolya, Kölcsönzés és kompozíció:
Szövegalkotás 17–18. századi szerzők prédikációiban
24. Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkiségének alakításában a 17–18. században
25. Szelestei N. László, Prédikálás a 17. századi Magyarországon
(Kéziratok kötetek)

(folytatás a kötet végén)

Átjárások

**A lelkeségi és a világi irodalom, illetve művészet
egymásra hatása a magyar régiségben**

Szerkesztette
Báthory Orsolya

HUN-REN
Magyar Kutatási Hálózat

HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkeség Kutatócsoport
Budapest, 2024

Lektorálta

Bajáki Rita, Maczák Ibolya, Szádóczki Vera, Szelestei N. László

A szerkesztő

a HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
munkatársa

A kötet a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport konferenciájának
(Budapest, 2023. április 13–15.) előadásait tartalmazza

A borítón elől:

Johann Philipp Binder: Krisztus természete katolikus, református
és evangélikus szempontból. Rézmetszet, 1768. BEK 142823/coll. 1.

ISBN 978-963-308-503-5

ISSN 2060-7385

© A kötet szerkesztője és szerzői, 2024

© HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Kiadványaink: <https://btk.ppke.hu/kiadvanyaink-7>

Felelős kiadó: Armando Nuzzo

Tördelte: Báthory Orsolya

Borító: Báthory Orsolya

A sorozat címlapterve: Szentés Éva

Nyomdai kivitelezés: Séd Nyomda, Szekszárd

Felelős vezető: Dránovits Anna

www.sednyomda.hu

Tartalom

Előszó	8
Az HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2023. április 13–15-én tartott <i>A lelkeségi és a világi irodalom, illetve művészet egymásra hatása a magyar régiségben</i> című konferenciájának programja	10
KŐSZEGHY PÉTER	
Csak egy nyelv van a szeretetre.....	13
P. VÁSÁRHELYI JUDIT	
Intrate per arctam viam ... (Máté 7, 13) és Püthagorasz betűje.....	27
SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA	
Szenci Molnár Albert tévesen másénak tulajdonított <i>Reggeli discséretéről</i>	43
BUKÁNÉ KASKÖTŐ MARIETTA	
„Ad notam”-ok, kontrafaktumok, átiratok – zenetörténeti áttekintés	55
PAPP ÁGNES	
Átjárás egyházi és világi műfajok között Esterházy Pál nótajegyzékében	63
BOGÁR JUDIT	
Világiság az imakönyvekben (Pázmány és követői)	79
KOVÁCS ESZTER	
Áhítattal az asztal körül – Étkezéshez kapcsolódó biblikus cseh nyelvű énekek és imák a 17. századi magyarországi nyomtatványokban	97
HORVÁTH SÁNDOR	
„Útitárs” imakönyv és versek horvátul – A 350 éve elhunyt Zrínyi (Frangepán) Katalin irodalmi tevékenységéről	105

MAJOROSSY IMRE	
„keszdem koszoromat koetni” – Eltérő vizuális eszményábrázolás Lucas Martini <i>Ehrenkränzelein</i> és Pécsi Lukács <i>Szűzeknek koszorúja</i> című művében.....	121
MACZÁK IBOLYA	
Mint jó kalauz – Verestói György „asztroteológiai” prédikációja.....	141
BÍRÓ CSILLA	
Miről elmélkedjék egy uralkodó? A <i>cogitatio mortis</i> Andreas Pannonius királytükreiben	151
GYULAI ÉVA	
Biblia, erkölestan vagy költői mű? – Johannes Bocatius <i>Siracides</i> című bibliaparafrázisa (Wittenberg, 1596).....	163
TÜSKÉS ANNA	
Binder János Fülöp vallásos könyvillusztrációi	203
TORNAY KRISZTINA	
Szent és profán, mennyei és földi – a hatalom 18. század eleji klarissza felfogása (Csáky Éva Franciska szövegei alapján)	225
VERESS FERENC	
Vízkereszt Sümegen – Padányi Biró Márton vízkereszti prédikációi és Franz Anton Maulbertsch falképei	249
KÓNYA FRANCISKA	
Nevelési célok és módszerek Molnár János jezsuita pedagógiai művében.....	269
SZELESTEI N. LÁSZLÓ	
Ignaz Parhamer jezsuita szerzetes szerepe az oktatás és nevelés lehetőségeinek kiszélesítésében.....	279
MEDGYESY NORBERT	
Csábításformák és megkísértettek: profán példázat-ifjak a 18. századi csíksomlyói misztériumdrámákban.....	289
HERNÁDY JUDIT	
Az imádság a kora újkori magyar nyelvű börtönirodalomban	307

LACZHÁZY GYULA

Lelkiség és sztoicizmus Rimay János költészetében 321

FARMATI ANNA

Minden rendbéli embereknek vigasztalásokra –
kontempláció Haller János pajzsa mögött 337

DÓBÉK ÁGNES

Eszterházy Károly, mint a világi szerzők patrónusa:
az egri püspök irodalmi mecénatúrájának működéséről 349

N. KIS TÍMEA

Amade László ismeretlen-ismerős latin nyelvű költeménye
Nepomuki Szent Jánosról egyházi donációinak kontextusában 361

Személynévmutató 374

KÓNYA FRANCISKA

Nevelési célok és módszerek Molnár János jezsuita pedagógiai művében

A konferenciakötet témájához kapcsolódva jelen tanulmány egyházi szerző világi tárgyú szövegét vizsgálja. Molnár János (1728–1804) jezsuita neveléstani könyvét¹ az életműben elhelyezve először is röviden összefoglalom a szerző ehhez hasonló tudományos vállalkozásait. A pedagógiai mű elemzése során kitérek a megírás körülményeire, a felhasznált forrásszövegekre, a szerkezeti és tartalmi jellegzetességekre. Rövid filológiai összevetésként párhuzamba állítom a nyomtatványt annak fennmaradt kézíratos töredékével. A nevelési célok és módszerek mellett kitérek a javasolt tantárgyakra, illetve a lánynevelésre vonatkozó adatokra. Végezetül az erkölcsi nevelésre fordítom a figyelmet, amely alapvető fontosságú Molnár pedagógiai művében.

A szerző életrajza néhány mondatban összefoglalva: 1728-ban született Csécsényben. 1745-ben lépett a jezsuita rendbe, számos településen tanult és tanított. 1784-ben II. József szepesi kanonokká nevezte ki. Húsz évet töltött itt elvonulva, könyvei között. 1804-ben halt meg Szepesváralján.² Molnár János írt latinul és magyarul; történelmi és természettudományi munkákat, lelki olvasmányokat, prédikációkat, hitvédelmi műveket. 1792-ben kiadta a megjelent könyveinek listáját azok tartalmi ismertetésével.³ Célja volt a tudomány népszerűsítés, a tudományterjesztés. A nyelvújítás előfutáraként említik: egyik legelső szerző,

¹ MOLNÁR János, *Petronszky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizenöt levelei midőn ötlet a jó nevelésről való írásra ajánlónőzné*, Pozsony, Kassa, 1776.

² Életrajzáról bővebben lásd SZILAS László, *Molnár János = Magyar művelődéstörténeti lexikon*, főszerk. KÓSZEGHY Péter, VII, Budapest, Balassi, 2007, 456–459; Korábbi összefoglaló: HORÁNYI Elek, *Molnár K. János érdemes élete*, Tudományos Gyűjtemény, 1820, 60–75.

³ MOLNÁR János, *Molnár Jánosnak Belakúti apátornak, szepesi kánonoknak, a sz. theológia doktorának, a sz. szék assessorának magyar és deák könyvei*, Győr, Streibig József, 1792.

aki magyar nyelvű tudományos műveket írt. Kazinczyhoz személyes ismeretség fűzte (1787-ben Kazinczy meg is látogatta), ismerjük levélváltásuk egy részét.

Molnár János nevéhez fűződik az első magyar nyelven írt művészettörténet.⁴ *A régi jeles épületekről* című könyvében kilenc fejezetben tárgyalja a világ néhány építészeti remekművét, köztük Noé bárkáját, Sámuel templomát, a rodoszi kolosszust és hasonlókat. Ismeretterjesztő vállalkozásának terméke a *Magyar Könyvház* huszonkét kötete (1783–1804), valamint a *PásztoreMBER*.⁵ Utóbbi egy népfelvilágosító céllal készült munka, melyben arra buzdítja a gazdákat, hogy olvassák fel a könyvet a nekik dolgozó írástudatlan pásztoroknak, házi cselédeknek. Igyekszik egyszerű szavakkal elmagyarázni a természeti jelenségeket (például a villámást, mennydörgést, csillaghullást, szivárványt), illetve tartalmas állattani ismertetést nyújt. Fellép a tudatlanságból fakadó babonáság ellen. A szakirodalom Molnár Jánosnak tulajdonítja az első magyar nyelvű fizikakönyvet,⁶ ennek írása során számos műszót alkotott, melyeket összegyűjtve már az 1897-es Magyar Nyelvőrben publikáltak.⁷

A szerző életművéről átfogó jellegű monográfia még nem jelent meg,⁸ Fehér Katalin a neveléstani kutatásaihoz kapcsolódóan írt néhány tanulmányt a *PásztoreMBER*ről és a most vizsgált műről.⁹ Endrész Katalin szintén röviden összegezte az életművet Molnár egyháztörténetét boncolgatva, de a pedagógiai nyomtatványra nem tért ki.¹⁰

A *Petróvszky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizenöt levelei midőn ötlet a jó nevelésről való írásra ösztönöznék* című nyomtatvány Pozsonyban és Kassán jelent meg 1776-

⁴ MOLNÁR János, *A régi jeles épületekről*, Nagyszombat, Akadémiai, 1760.

⁵ MOLNÁR János, *PásztoreMBER*, Pozsony, Landerer Mihály, 1775.

⁶ MOLNÁR János, *A természetiekről, Newton tanítványinak nyomdoka szerént hat könyv*, Pozsony, Kassa, 1777.

⁷ L. L., *Az első magyar fizika műszavai Molnár János 1777-es kötetében*, Magyar Nyelvőr, 1897, 252–255.

⁸ Korábbi összefoglaló: PÉCSI Ödön, *Molnár János élete és művei*, Szeged, Endrényi Imre Könyvnyomda, 1896.

⁹ FEHÉR Katalin, *A magyar nevelélmélet története a felvilágosodás időszakában*, Kandidátusi értekezés, Budapest, 1993, 84–93 (MTA Kézirattár, D 15821); FEHÉR Katalin, *Az első magyar nyelvű rendszeres neveléstan*, Magyar Könyvszemle, 102(1986), 316–320; FEHÉR Katalin, *Molnár János S.J. életműve*, Távlatok, 2005/1, 84–90; FEHÉR Katalin, *Egy népfelvilágosító mű 1775-ből*, Magyar Könyvszemle, 122(2006), 78–81.

¹⁰ ENDRÉSZ Katalin, *Egy elfelejtett jezsuita tudós: Molnár Keresztelő János = Gyökér és gyümölcs: Nemeshegyi Péter köszöntése*, Zsámbék, Zsámbéki Kastély Kht., 1998, 62–87.

ban. A szakirodalom az első magyar szerzőtől származó magyar nyelvű nevelés-tudományi munkaként tartja számon.¹¹ Előtte fordítások jelentek meg: többek közt Bárány György (Francke), Szabó János (Rambach), Faludi Ferenc (Darrell), Székely Ádám (Locke) tollából.¹² Az előbbi megállapítást tovább árnyalom: Molnár előtt 1760-ban Wespzprémi István megjelentetett egy magyar nyelvű művet (*Kisded gyermekek neveléséről való rövid oktatás*), ez viszont a három évnél kisebb gyermekek nevelésével foglalkozik.¹³

Az első, bevezető levélben Molnár János részletesen beszámol a könyv megírás körülményeiről, illetve a munkafolyamatról. Petrovszky Sándor császári főhadnagy támogatásával jelent meg 1775-ben a már említett *PásztoreMBER* című nyomtatvány. Ez – a szerző megvallása szerint – tetszést talált a mecénásnál, aki újabb megbízással fordult hozzá: a haza oktatását az alapoknál kellene kezdeni, mégpedig a gyermekek nevelésével. Petrovszky ígéretet is tett a neveléstan nyomtatási költségeinek támogatására. Molnár megfogalmazza kétségeit az új feladat kapcsán: „én üljek-e az ilyen munkához, melyen a világnak válogatott elméi a mostani időben szinte versenyt futnak?”¹⁴

A szerző ismerteti a tervezett könyv vázlatát.¹⁵ Ennek két része lett volna: az elsőben általános ismeretanyaggal szolgálna a világ országaiból, másodikban pedig neves személyek példájával az olvasó motiválására. „De egyszerre csakugyan megállítám benne a tollamat.” – írja.¹⁶ Túlságosan terjedelmesnek ígérkezett a kigondolt mű. Így született meg az elhatározás: „írok nem végező könyvet, hanem tanácskozó leveleket.”¹⁷ Itt röviden kitérnék a nyomtatvány műfaji kérdéseire. Ahogy a cím is jelzi, a könyv tizenöt levélből áll. Labádi Gergely a felvilá-

¹¹ FEHÉR, *Molnár János S.J. életműve*, 9. j. i. m., 84–90.

¹² August Hermann FRANCKE, *Augustus Herman Franckenak [...] oktatása a gyermeke neveléséről*, ford. BÁRÁNY György, Halle, Orbán István, 1711; Johann Jacob RAMBACH, *Gyermekeknek kézi könyvecskéje*, ford. SZABÓ János, Jéna, 1740; William DARELL, *Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatott nemes ember*, ford. FALUDI Ferenc, Nagyszombat, Academia, 1748; John LOCKE, *A gyermekek neveléséről, melyet Lock János, egy angliai nagy tudományú philozophus és orvosdoktor angliai nyelven írt*, ford. SZÉKELY Ádám, Kolozsvár, Ref. Coll., 1771.

¹³ WESPZPRÉMI István, *Kisded gyermekek neveléséről való rövid oktatás*, Kolozsvár, Páldi István, 1760.

¹⁴ MOLNÁR, *Petrovszky...*, 1. j. i. m., 3.

¹⁵ Tervezett cím: *Iparkodó ember: a régi és utóbbi históriák példája szerént*.

¹⁶ MOLNÁR, *Petrovszky...*, 1. j. i. m., 12.

¹⁷ *Uo.*, 13.

gosodás korának egyik jellegzetes levél- és kiadványtípusába, az úgynevezett esszélevelek közé sorolja.¹⁸ A levélforma a műfaj szubjektivitása miatt kerül előtérbe: Molnár azért választhatta, mert a szerzteágazó, különféle elképzeléseket magába foglaló témáról így lehet kötetlenül, nem teljességre törekvően írni. A szerző már a bevezetőben, majd számos alkalommal hangsúlyozza, hogy ő csupán bemutatja a világ népeinek nevelési gyakorlatát, aztán az olvasó a maga bölcsessége szerint válogasson, mit tart abból jónak és használandónak a saját életében. Ennek eredményeképp pedig ő elkerüli „a világ ítéletét.”¹⁹ Molnár megtartja a levélforma külső jegyeit: megszólítás, elköszönés, datálás. Néhol a szövegben is őrzi a kommunikatív viszonyt: véleményt kér, választ vár, utóbbira reagál. A formai szabályoknak való megfelelés ellenére a levelekben számtalanszor az ismeretlen olvasóhoz (szülőkhöz, nevelőkhöz, tanárokhoz)²⁰ intézi szavait nem a címzett Petrovszkyhoz.

Rátérek a könyv felépítésére, tartalomjegyzékére. Az Egyetemi Könyvtárban őrzik Molnár művének kéziratos töredékeit, mégpedig a 12., a 13. és a 15. levélnek megfeleltethető részeket.²¹ Párhuzamba állítva a kézirat és a nyomtatvány mutató tábláját láthatjuk, hogy utóbbiba bekerült egy ráadás fejezet: a 14. levél, amely Petrovszky Sándor egyik feltételezett válaszát tartalmazza. Ebben huszonnégy intést olvashatunk, amelyek bölcsességmondásokhoz hasonló életvezetési útmutatásokat adnak. Ráadásként Molnár János e levél elején leírja, miként választott metszetet a lassan készülő nyomtatvány számára. A barátai által felvetett ötletek közül a Nap felé röpködő öreg sasnak a képére esett a választása: „A Napon a nevelésnek dicsőséggel teljes, felséges tárgyát, a sason a nevelőt, az utána lóduló fiatalokon a nevendéket értvén.”²² A címlapelőzőkre Leopold Assner pozsonyi rézmetsző munkája került.²³

¹⁸ LABÁDI Gergely, *A magyar episztola a felvilágosodás korában: Műfaj- és médiatörténeti értelmezés*, Budapest, L'Harmattan – Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2008, 181.

¹⁹ MOLNÁR, *Petrovszky...*, 1. j. i. m., 14.

²⁰ Pl. „Bízván tehát olvasóinknak okosságokba s kegyes magyarázatra kész szívökbe, tegyük elé a régi görög férfinevelésnek némely példáit...” *Uo.*, 18; „Én azonban a nevelésnek ezen tulajdonságait azok szokásiban, olvasóim bölcsességére eresztém...” *Uo.*, 84; „Már e jelenvaló munkámat minék előtte béfejezem, intem olvasóimat, meg ne ütközzenek, ha veszik észre, hogy azon napon két-három levelet is kiadtam ily dologról.” *Uo.*, 389.

²¹ MOLNÁR János, *XV levelei a jó nevelésről*, Kézirat, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (Egyetemi Könyvtár, LEO 1319).

²² MOLNÁR, *Petrovszky...*, 1. j. i. m., 356.

²³ (A 14. levél datálása eltér a többitől, Győr helyett Hédervárt jelöli meg.) A metszet az MTA KIK Kézirattárának példányában (jelzet: 522.958) található.

Visszatérve a nyomtatvány szerkezetére: megfigyelhetjük, hogy kitüntetett szerepet kap a neveléstani összefoglalásban az ókori görögök gyakorlata. Külön fejezetben ismerteti a fiú- és lánynevelés jellemzőit. Plutarkhosz három könyvére²⁴ hivatkozva bemutatja azokat a spártai törvényeket, amelyekkel csecsemőkortól szigorúan megszabták a gyermekek oktatását. Hosszasan ír a különböző

²⁴ „Plutarchus in *Lycurgo*. Idem in *Apophthegmasin*. Idem in *Libro de Institutis Laconum*.” MOLNÁR, *Petrovsky*..., 1. j. i. m., 19.

próbákról és módszerekről, amellyel a nevelők éltek. „Félve” említi meg a lopásra adott lehetőséget, vagy az önostorozás gyakorlatát. A lánynevelés esetében néhány spártai törvény mellett főként az *Odüsszeia* szolgál forrásként. Ez költemény ugyan, de valóságos szokásokra épül – érvel a szerző.²⁵

Érdemesnek tartom itt röviden megvizsgálni, hogy a lánynevelésnek milyen aspektusait emeli ki Molnár, ugyanis a kötet további részében kevés szó esik erről. Hangsúlyos a hűség (Penelopé példája) és a szorgalom erénye: az úri leányok, királylányok is szőnek, mosnak, ágyaznak. A nők tudományra nevelése kapcsán Órigenészre hivatkozik, illetve felsorolja néhány görög–római bölcs asszony példáját (például Zénobia palmürai királynő, Püthagorasz leánya: Damo, Platón tanítványa: Axiotea). A tudomány esetleges negatív hatására is figyelmeztet: „Ami az ilyen mélyebb tanulást illeti, félő, hogy Heloissza példája meg ne újuljon.”²⁶ Itt Abélard és Héloïse történetére utal. A külső hivatkozások mellett ebben a részben kivételesen a *Bibliát* és két saját művét is említi:

Ha ki akarnék lépni a szabott határból, mutathatnék a leánynevelésre példát a Szentírásból. Ott olvassuk, hogy a napkeleti népeknél az úri leányzók a nyájlegelésben s pásztorkodásban neveltettek. De intem ismét olvasómat, hogy ne vélje, mintha mindent tanács gyanánt adnék itten elé. Az való, hogy amint a *Pásztorkönyvben* feljegyzém, Lábánnak, Jákob pátriárka gazdájának édes leánya, Ráchel, midőn odaszakadt volna Jákob, pásztori tisztet viselt.²⁷

Az *Anyaszentegyháznak történeti* című négykötetes munkájából pedig a Szent Jeromos köré gyűlt tanult asszonyok példáit idézi.²⁸ A korabeli úri leányok neveléséről megtudjuk, hogy számukra is fontos a széleskörű általános műveltség el-sajátítása:

Amint pedig a férfiakat a mester, szintén úgy az hozzájuk illendő tudományokban neveli a kisasszonyokat a mesterné: az írásban, számvetésben, varrásban, kötésben, legfőképpen a lelki tanításban. Csacsognak már ezek is az ő kisdéd koroktól goga Afrikáról, Amerikáról, a régi világ 7 csudáiról, a kilenc-

²⁵ *Uo.*, 40.

²⁶ *Uo.*, 66.

²⁷ *Uo.*, 59.

²⁸ MOLNÁR János, *Az anyaszentegyháznak történeti*, I–IV, Nagyszombat, Akadémiai, 1769–1788.

szer kilencről, Areopáguszról.” A példás magaviseletről a 12. levélben emlékezik meg: a leányok szokjanak a szemérmes öltözködéshez, szemük lesütéséhez.²⁹

Ennél a pontnál kis filológiai adalékként szeretném bemutatni a kézirat töredékből kirajzolódó munkafolyamatot. A kézirat 8. lapján áthúzva találunk néhány mondatot a lányok elvárt viselkedésével kapcsolatban. „Régenten az ilyenekről azt kiáltá Tertullianus: Födözd be magadat édes leányom, ha szűz vagy, egyebek szemét magadon el ne tűrd.”³⁰ A továbbiakban a szerző arra buzdít, hogy sokszor gondoljanak Szűz Mária és Szent Ágnes példájára. Ez a rész kimaradt a nyomtatványból (297. lap). Tovább vizsgálva a szöveget, megállapítható, hogy a 12. és 13. levél elköszönése eltér a nyomtatványétól: Csorna helyett Győr lesz a végső változat. Egy másik érdekesség, ahogy a 13. levél elköszönését, datálását áthúzva kibővíti a kéziratot (24–25. lap) újabb tíz lapnyi szöveggel, amelyet más papíron és más tintával jegyez le.

Visszatérve a kötet tartalmi részére: a görögök mellett további nemzetek neveléséről is összefoglalóval szolgál. A római, perzsa, szerecsen, egyiptomi népek esetében néhol a külső megjelenés, kulturális másság leírása (például melyik az év első napja, a gyász színe) kerül előtérbe a pedagógiai vonatkozások helyett. Néhány esetben összehasonlításképp a magyar szokásokat illetve közmondásokat is megidézi Molnár. Az egyiptomiak életvitelét ismertetve például ezt olvasuk: „A fajok szűken vagyon. Ahelyett a Szeged-táji szokáshoz szegődven azt égetik szárazon, amit a marhák után szednek s lapátolnak.”³¹ A történeti áttekintésen túl a jelenkori nevelési célokat is bemutatja: francia, angol, holland, kínai példákkal. Vallja, hogy az oktatásban ötvözni kell a régi és az új módszereket.

A könyv érdeme az ókori szerzők mellet a kortárs külföldi és hazai szerzők pedagógiai tárgyú műveire való hivatkozás. Egyiket-másikat részletesen kivonatolja is, főként a nevelő könyvekről szóló 13. levélben. Terjedelemben leghosszabb, a nyolcadrét nyomtatványban huszonhárom lapnyi átvétel az 1736-os francia *Gyermekek könyvéből*³² való, ennek párbeszédeit idézi, összegzi. Végül jelzi,

²⁹ MOLNÁR, *Petrovsky...*, 1. j. i. m., 297.

³⁰ MOLNÁR, *XV levelei a jó nevelésről*, 21. j. i. m., [8].

³¹ MOLNÁR, *Petrovsky...*, 1. j. i. m., 96.

³² *Le Livre des Enfants [...]*, Paris, Prault, 1736.

hogy ez a mű Landerernél már megjelent Klobusiczky Antal fordításában.³³ Magyar forrásként két jezsuita rendtársának írásait emeli be a kötetbe. Csete István prédikációiból³⁴ szemez nevelést érintő oktatásokat és regulákat. Emellett Faludi Ferenc Darell-fordításának, a *Nemes úrfi*nak ismertetése 17 oldalt tesz ki,³⁵ Faludi Gracián-fordításából (*Udvari ember*) szintén beválogat szám szerint 50 oktatást a kötetbe.³⁶

Molnár hangsúlyozza a reális ismeretek átadásának fontosságát (történelem, földrajz, fizika, matematika), de nem hanyagolja el a nyelvtanítást és az esztétikai nevelést sem: a zene- és rajzoktatás a harmonikus lelki fejlődést segíti elő. A testi nevelés szintén elengedhetetlen. Locke és Rousseau nézeteit követi, amikor kiemeli: a gyermeknek sok mozgásra van szüksége a szabad levegőn.³⁷ Ajánlja, miként Locke is, a vívást és lovaglást az ifjaknak.³⁸ Felismeri a szemléltetés és ismétlés jelentőségét az oktatásban.³⁹ A 10. fejezetben, ahol a földismeret/ földrajz tanítására ad néhány példát, a szórakoztató történetmesélés módszerét, illetve a térkép használatát javasolja: „mutassa meg az említett helyeket a világ abroszán” – írja.⁴⁰ A beszélgetés, társalgás mint bevált módszer szintén többször előfordul a kötetben. A vendég érkezése például nagyszerű lehetőség a gyermekek oktatására. Javasolja, hogy ne küldjék el a felnőtt társaságból a kisdedeket: hadd lássák, hallják a társalkodás módját, a gesztikulálás művészetére is szert tehetnek ezúton.⁴¹ A fentiek mellett a memória fejlesztésére is ötlettel szolgál.⁴²

³³ *Hasznos multság, az az a kisdedek tanuságára és hasznokra a tudni szükséges dolgokrul egybeszedett kérdések és feleletek.* Frantziából magyarra fordította KLOBUSICZKI Antal, Pozsony, Landerer, 1764. MOLNÁR, *Petronszky...*, 1. j. i. m., 326–327.

³⁴ CSETE István, *Panegyrici sanctorum patronorum regni Hungariae*, Kassa, 1754.

³⁵ WILLIAM DARELL, *Istenes jóságra és szerencsés boldog életre oktatott nemes úrfi*, ford. FALUDI Ferenc, Nagyszombat, Academiai, 1771.

³⁶ Baltasar GRACIÁN, *Bölcs és figyelmes udvari ember*, ford. FALUDI Ferenc, Nagyszombat, Academia, 1750.

³⁷ Molnár a neveléstanban nem hivatkozik rájuk, de ismeri műveiket. A *De ratione legendi libros moderni temporis sine jactura religionis et veritatis* című munkájában, a felvilágosodás íróinak és filozófusainak (Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Spinoza, stb.) műveit kritizálja. MOLNÁR János, *De ratione legendi libros moderni temporis sine jactura religionis et veritatis*, Pozsony, Kassa, Landerer, 1776.

³⁸ FEHÉR, *Molnár János S.J. életműve*, 9. j. i. m., 84–90.

³⁹ „Amit egyszer tanult a tanítvány, arról ezerszer adjon számat, annak sokszortai elbeszélésével.” MOLNÁR, *Petronszky...*, 1. j. i. m., 244–245.

⁴⁰ *Uo.*, 211.

⁴¹ *Uo.*, 72.

⁴² *Uo.*, 77.

A jezsuita szerző a legnagyobb hangsúlyt az erkölcsi nevelésre helyezi. A *Negyedik levél* Petrovskynak tulajdonított tizenöt regulát sorol fel.⁴³ Feltehetőleg Molnár saját nevelési céljait olvashatjuk itt: „A gyermeket először is minden erővel [...] arra kell tanítani: hogy istenfélő, felebarát-, igazság- és becsületszerető legyen; mértékletes, józanéletű, munkás, serény, gondos.”⁴⁴ Hasonlóan fontos cél az engedelmségre szoktatás kicsi kortól. Tudatosítani szükséges az ifjúban, hogy életével „az Istennek, hazájának, fejedelmének hasznos szolgálatára” kell lennie.⁴⁵ Szorgalmazza a mértéktartást ételben, italban. Úgy véli, hogy leginkább célravezető, ha a bort se nem tiltják, se nem kínálják az ifjaknak, mert a tiltott dolog kívánatosabb.⁴⁶ Vallja, hogy a bátorságra neveléshez nem kell boszorkányokkal és affélékkel ijesztetni a gyerekeket. Fontosnak tartja az egyéni képességek figyelembe vételét, amikor mesterségválasztásra kerül sor.⁴⁷

A nevelési célok eléréséhez meghatározó szerepe van a jó tanítómesternek, példás életű szülőnek, illetve nevelőnek. A 9., a 10. és a 12. levél az ő segítségükre kíván lenni.⁴⁸ Itt kivételesen hivatkozik saját pedagógiai tapasztalataira is.⁴⁹ A szülői kötelességek megfogalmazása bibliai példák sorával történik.⁵⁰ A nyomtatványban csak itt találunk hosszabb szentírási verseket. A *Siráki Fia könyvéből* (annak 7., 16. és 30. részéből) idéz az istenfélő gyermekek neveléséről. A szülő pásztor a reábíztottaknak; a nevelő egy személyben „tanítója, bírója, példája, kalauza” a tanítványnak.⁵¹ A példamutatás kardinális szerepet tölt be Molnár neveléstanában. „Nagyobb annak ereje, amit látnak, mint sem, amit hallanak.” – írja.⁵² A rossz példa ragadós, és átlátnak a nevelőn a tanítványok, ha titkolja is helytelen szokásait. Megfogalmazza, hogy a jó pedagógus kötelessége a diák fejlődése, azért tartják, és erről számadással tartozik ember és Isten előtt. Egyik fő felada-

⁴³ „Kiteszem az Úrnak szavait, nagyra tartandó minden változtatás nélkül.” *Uo.*, 68.

⁴⁴ *Ua.*

⁴⁵ *Uo.*, 76.

⁴⁶ *Uo.*, 79.

⁴⁷ *Uo.*, 81.

⁴⁸ Az isteni nevelésről szóló 12. levél elején jelzi, hogy az ide kapcsolódó minden tanács a Szentírásra és az egyházatyákra visszavezethető.

⁴⁹ „...tudok a nevelő mestereknek jó tanáccsal szolgálni sok esztendei próbám és tapasztalatom után.” *Uo.*, 198.

⁵⁰ A bibliai példák mellett *Telemakus bujdosására* is hivatkozik. (François Fénelon)

⁵¹ MOLNÁR, *Petrovsky...*, 1. j. i. m., 284.

⁵² *Uo.*, 290.

tanak azt szabja, hogy az írni-olvasni tudó gyermeknek először a keresztény tudományt helyesen oktassa; szerettesse meg vele a lelkiismeret tisztaságát, a helyes magaviseletet, az igazmondást.⁵³ Elengedhetetlen kötelessége észrevenni mulasztásait is a növendéknek, a feddés nem hiányozhat a nevelő eszköztárából.

A mostani nevelésről című részben (7. levél) a különböző oktatási intézményeket foglalja össze a szerző. Különös figyelmet szán a házitanítókra, ahogy ő nevezi az udvari mesterekre. „Ezek hol világi személyek, hol lelkiatyák.”⁵⁴ Az elvárt erkölcsös élet alapkövetelmény, emellett ismerniük kell, Molnár János szerint, a hittételeket, a katolikus egyházi hagyományt, a reál- és természettudományokat (történelmet, földmérést; földrajzot, matematikát, növény-és állattant, ásványtant, stb.). Ha szerzetes lenne a házitanító, felfogadhatnak mellé egy másik nevelőt is, aki zenére és nyelvekre (példaként a franciát hozza) oktathatja a diákok. Egyfajta napi- és órarendet is ajánl, amely a közös imaidőt is megemlíti. „Együtt imádkoznak eleintén fenn szóval, azután különösen könyvből és könyv nélkül. Együtt mennek az isteni szolgálatra.”⁵⁵ A prédikációt pedig később az asztalnál átbeszélik. Mindennap ideje van a lelki könyvek olvasásának és a lelkiismeretvizsgálatnak. Ajánlott a kisebb gyermeknek számára is a bibliai történetek mesélése.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy Molnár János a neveléstörténetét igyekszik objektív tudományossággal ismertetni. Sok tekintetben felvilágosult elveket vall a javasolt tananyagtól az ajánlott módszerekig. Ezzel együtt hangsúlyos szerepet kap a gyermekek, ifjak erkölcsi és hitbeli oktatása illetve a nevelők példaértékű személyisége. Célja a keresztény tanítás által boldog felnőtt nevelése.⁵⁶

⁵³ *Uo.*, 201–202.

⁵⁴ *Uo.*, 151.

⁵⁵ *Uo.*, 153.

⁵⁶ Ahogy korábban is fogalmaz: „A jó nevelésnek s az erkölcsös életnek tárgya a boldogság. Boldog mindenek felett s valóság szerént az isteni természet, az élő emberek között pedig a boldogság az isteni szépséghez, jósághoz, szentséghez való hasonlatosság.” *Uo.*, 194.